

Valčáková, Pavla

[Studiji [i.e. Studiji] z onomastyky ta etymolohiji [i.e. etymolohiji] 2004]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2006, vol. 55, iss. A54, pp. 242-245

ISBN 80-210-4014-9

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100066>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

se věnuje mapa 39. Následují čtyři mapy (40–43) zachycující vývoj jeru v silné pozici v sufixech *-ьль a *-ьль/-ьльь (**kozьль*, **oržьль* // -нь, ...). Velká skupina map (44–51) se zabývá lexémy zakončenými sekvencemi *souhláska* + -rь/-r(j)ь/-lь/-l(j)ь, v nichž se po zániku koncového jeru objevila v mnoha slovanských dialektch vkladná samohláska (**větrь*, **kašljь*, ...). Poslední mapy (52 a 53) ukazují na číslovkách **sedmь* a **osmь* výskyt vkladných samohlásek ve spojení *souhláska* + -mь po zániku jerů.

Materiály zpracované v tomto svazku potvrzují známý fakt, že tolerance k souhláskovým skupinám je nejmenší v jihoslovanských a největší v západoslovanských dialektch, přičemž hranice oddělující dialekty jižní a západní zóny často vede přes český a slovenský areál.

Petra Přadková

Studiji z onomastyky ta etymolohiji 2004. Nacional'na akademija nauk Ukrajinu. Instytut ukrajins'koji movy. Kolektyv avtoriv. Vidp. redaktor O. P. Karpenko. 316 s. Kyjiv 2004. – ISBN 966-02-3353-1.

Sborník věnovaný vědeckému semináři *Onomastyka Karpats'koho rehionu* (Kyjev) se ve své první části věnuje onomastice. – **E. L. Babyčevová** (*Perm*) se zabývá zemědělskými termíny přístěhovaleckých dialektů a jejich odrazem v toponymických paralelách Karpat a Polesí. Jde o termíny *volja* „svoboda“ (v protikladu k „poroba“, „roboť“; odtud topon. *Vil'ne*, *Volhýcya* aj.), *hrun'* „vyvýšené kopcovité místo, na němž lze ještě orat“ (topon. *Hrun'*, *Hrun'ka*, *Hrunivka*), *svedenec'* „nedobrovolný přesídlenec“ (*Svydnja*, *Svydnycya*), *sambir* „vrboví; vinná réva“ (Sambir) a *běl* „bílý“, v pojmenování pozemků se speciálním významem „v majetku církve“ (*bělopašennyje* „lidé pracující na této půdě“ v protikladu k ostatním robotníkům, *černosošnym*), odtud toponyma *Bilycya*, *Bilyky*, *Bilyč* aj. – **H. E. Bučková** (*Tarnopol*) pojednává o roli apelativní slovní zásoby při tvoření příjmení Bojků v Karpatech. Vedle jmen motivovaných vnějšími projevy (*Mazepa* z *mazepa* „špinďíra, šmudla“), tělesnými zvláštnostmi nebo defekty (*Bezub'jak*, *Hluško*, *Lapaj* „kdo má velká chodidla“) či charakterovými rysy (*Chorobryj*, *Verchola* (z *verchola* „hudlař, břídil“), *Bezdil'* „lenoch“) je zde i méně obvyklé *Brytvak*, které autorka řadí k příjmením motivovaným věkem nositele („toť, chto bryjet' sja“). – **D. H. Bučko** (*Tarnopol*) přispívá ke zkoumání oikonym poznámkami o různých atributech v oikonymických syntagmatech. – **V. A. Bušakov** (*Askanija-Nova*) se zabývá subetnonymy karpatských Ukrajinců, Huculů, Lemků a Bojků, a jejich početnými sémantickými paralelami ve světové etnonymii. – **S. O. Verbyčová** (*Kyjev*) podrobuje etymologickému hodnocení šest toponym z rejstříku knihy A. Petrova Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. XX. st. (Praha 1929). U hydronym *Škljaba* (< psl. **kъlb-* „něco ohnutého“), *Prikljat'* (< **klęti* „ohýbat“) jde o prvovýklad, u tří hydronym přidává autorka ke stávající etymologii vlastní výklad (*Veld'* < psl. **vъl-* < ie. **uel-* „ohýbat, kroutit“; *Skundyk* < psl. **skъld-* „něco ohnutého“; *Sočat'* < psl. **sočati* „nalévat se vláhou“ → „místo, odkud potok, řeka pramení“). – **E. Wolniczová-Pawlowská** (*Varšava*) uvádí užitečný přehled polských prací o antroponymech Karpat spolu se stručným obsahem každé z nich. – **M. M. Haborak** (*Ivano-Frankovsk*) se zabývá početnou skupinou karpatských oronym, motivovaných ukrajinskými nářečními apelativy rumunského původu. U některých rumunských expanzí nedochází při přeměně v oronyma ke změnám (*Ovul* < *ovul*), jiná oronyma se adaptovala v ukrajinském jazykovém prostředí změnou sufixu (*Ardzjaluža* < *ardgilos*), plnohlasím (*Sterešora* < *Strešioara*), záměnou v za *l* (*Tavpiš* < *Talpa*), y za *i* (*Tomnatyk* < *tomnatic*) apod. – **N. M. Hereta** (*Umaň*) popisuje konfrontaci lexikálně sémantického a morfologicko-syntaktického způsobu tvoření oikonym ve Volyni a v sousedícím Příkarpatí. Nejproduktivnějším slotovickým modelem je zde plurale tantum (*Horby*, *Poljany*, *Chutory* aj.). – **I. V. Jefymenková** (*Kyjev*) se zabývá antroponymy Karpatského regionu a přilehlých území. Etymologicky hodnotí 14 osobních jmen ze tří chronologicky odlišných pramenů (ze XVI., XVIII. a XX. stol.). Jména jsou převážně

praslovanského původu (*Čermak* < psł. *čьrm-, *Rozvora* < psł. *orzvora apod.). S některými etymologiemi lze polemizovat. Např. osobní jméno *Kadlub* (XVI. st.) pokládá autorka za metatezi vzniklé z **Kaldub* (< psł. *kьldubь), jako příbuzné uvádí polské osobní jméno *Koldub(a)*. Ve staré polštině však existují i osobní jména *Kadlub*, *Kadlubek*, *Kadlubka*, *Kadlubko*, *Kadlubowic* (XIV. – XVIII. stol.), která jsou blízká ukr. *Kadlub* (Słownik staropolskich nazw osobowych II, 3, 516n; 1970). Je např. i české osobní jméno *Kadlubec*, které uvádí Beneš mezi osobními jmény odvozenými z názvů nádob (Beneš J., O českých příjmeních, s. 238; 1962). Z psł. **kadylbь* „nádoba vydlabaná ze dřeva“ je ukr. *kádib*, dial. *kádivb*, *kádolb* aj. „velká díže, bečka“. Ukrajinské osobní jméno *Kadlub* je patrně přejetí z polštiny. – **I. M. Železnáková** (*Kyjev*) uvádí ukrajinská a slovinská oronyma od psł. **stogь* z ie. kořene **steg-* „vrážet, vpichovat“ a od *vaga* (< ie. **wōgh-* „vozit“) jako důkaz kontaktů mezi Karpaty a Balkánem. – **O. I. Iliadi** (*Kyjev*) se zabývá karpatskými hydronymy *Hýha*, *Iza*, *Lostun*, *Skava*, *Sola* a *Surta* a výskytem příbuzných termínů v indoevropském areálu, především na slovanském území. Vedle prvovýkladů uvádí autor i alternativní etymologie, např. u hydronyma *Lostun*, kde vedle tradičního Vasmerova výkladu (Vasmer 2, 536) z ie. **leu-st-/*loú-st-* „odřezat, oddělit“ má vlastní výklad z psł. **loskь* (< ie. **lēk-* „rozdírat“). – **O. P. Karpenko** (*Kyjev*) se zamýšlí nad etymologií karpatského oikonyma *Berlin*; dochází k závěru, že název osady ležící na řece Berlinec souvisí s psł. kořenem **berlbь/bьrla-* „něco vypouklého, nerovného“, z něhož pochází některé ukrajinské, ruské a polské názvy plavidel. – Do výčtu příbuzných oikonym lze doplnit i názvy zaniklých lužických osad *Berlin*, *Berlinichen* (v. J. Staszewski, Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych, Warszawa 1968, nověji E. Eichler, Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße 1, 35n, Bautzen 1994), u nichž Eichler o.c. připouští spojení s lužickými apelativy - hl. *borloh*, dl. *barlog* „záliv aj.“ a se sch. *brljaga* „bahno, bažina, močál“, *brljug* „kaluž“. – **V. V. Kotovyčová** (*Drohobyč*) dokazuje slovotvornou a sémantickou analýzou oikonym regionu Rohatyn starobylost osídlení této oblasti Karpat. Osady jsou nejčastěji pojmenovány podle rostlin (*Berezivka*, *Výšniv*, *Vil'chova*, *Kalynivka*, *Lopušna*, *Lukovec-Výšnivs'kyj*, *Verbylivci*, *Malynivka*, *Jahodivka* aj.), zvířat (*Voroniv*), barev (*Zeleniv*, *Černiv*, *Čerče*), nebo jde o deriváty rodových názvů a autochtonních vlastních jmen (*Sarnyky*, *Perenivka*, *Stefanivka*, *Pidmychajlivci*). O starobylosti místního osídlení svědčí i archaické slovotvorné sufixy *-jbь, *-bja (*Výtan'*, *Zahirj'a* aj.). – **Z. O. Kupčynská** (*Lvov*) uvádí z geografické terminologie karpatská mikrotoponyma - agroonyma s významy „pole“, „pastvina“ apod. Jde o termíny z huculských a bojkovských dialektů, často už indoevropského původu, které vypovídají o kvalitě půdy (*Mlačyny*, *Močerky*), o úpravě pozemku na pole či pastvinu vypálením lesa (*Zapohar'*, *Poharčyna*), o charakteru pozemku (*Rivnja*, *Žolobyny*, *Ploska*) apod. – **V. V. Lučyk** (*Kirovohrad*) pojednává o původu více než dvou desítek ukrajinských oikonym na území polské části Karpat. Jejich výskyt na území Polska je pozůstatkem z dob rozkvětu Kyjevské Rusi, i když dlouhodobý vliv polštiny je na nich patrný (*Jurowce*, *Chlopjatyń*, *Czarnorzeki*). – **M. J. Nalyvajková** (*Tarnopol*) se zabývá kategorizací ukrajinských přezdívek podle speciálních vzhledových a charakterových znaků nositelů. Vedle motivace vzhledem (*Patlata* „s neupravenými vlasy“, *Dovhyj*, *Vusatyj*, *Zubata*, *Karlyk* aj.) rozlišuje přezdívky motivované názvy rostlin (*Pomidor*), zvířat (*Žaba*) nebo etnonym (*Kytajec'*, *Cygan*). – **S. P. Pavelková** (*Oděsa*) pojednává o tvoření hovorových variant vlastních jmen v huculském nářečí a třídí je podle sufixů, z nichž řada má deminutivní a expresivní charakter, který je pro neoficiální podoby jmen typický. – **S. M. Pachomovová** (*Užhorod*) se zabývá starými pohanskými tradicemi pojmenovávání potomků po předcích (rodících, prarodících) žijících nebo již zemřelých. Připomíná teorie o převtělování, o ochraně potomků předkem, po kterém mají jméno a také skutečnost, že z takto se tradujících jmen vznikaly patronymické názvy rodů. – **J. P. Red'kva** (*Černovci*) analyzuje formaci toponymických systémů z chronologického a etnolingvistického hlediska. Srovnává deset toponym ze XIV.-XV. stol. s dnešními názvy týchž osad. Z předloženého materiálu je patrné působení staré polské kolonizace a pozdější vliv ukrajinštiny. – **J. Rieger** (*Varšava*) podává informativní přehled polských prací důležitých pro výzkum toponymie Karpat. – **M. I. Sjus'ko** (*Užhorod*) uvádí zoonyma ovcí, koz, krav a jiného

domáčího zvířectva motivovaná vnějšími znaky, pořadím ve vrhu apod. – **M. M. Torčyns'kyj** (*Umaň*) zkoumá oikonymika odvozená od antroponym v oblasti Karpat a Podolí. Konstatuje, že jde o především o deriváty vlastních jmen slovanského původu, zatímco derivátů patronym ubývá a rodová oikonyma se téměř nevyskytují. – **I. B. Caralungovová** (*Lvov*) se zabývá karpatskými oikonymy se sufixy *-any (-jany)*, utvořenými buď od prostých apelativ nebo od jiných toponym či hydronym. – **P. P. Čučka** (*Užhorod*) pojednává o demografickém složení na území Karpat, kde se střídaly a na vývoj jazyka měly vliv různé etnické skupiny. Proto nelze zkoumat původ oikonym bez geografických, historických a etnologických znalostí. – **V. P. Šul'hač** (*Kyjev*) pojednává o původu karpatských toponym převážně odvozených od antroponym – *Andomyr* (< *Andomyr*, nedolož. os. jm. < kelt. *Andy* „veliký“, *Arđanovo* (< *Arđan*, *Vardan*), *Veljatyn* (< psl. **Veleťa* < **veljъ*), *Sojmy* (< antropon. *Sojм*, *Sojма* < psl. **Sъjъmъ*), staré *Batrad'* (ze XIII. stol.) z ukr. antroponym *Bovtruk*, *Bajtrak* aj. Hydronymum *Poluj* (příbuzné názvy jsou i v ruštině a běloruštině) vykládá z ruského dial. apelativa *poluj* „průtok v zákružích řeky“. – **V. O. Jacij** (*Kyjev*) se zabývá slovotvorným modelem ukrajinských oikonym končících na *-č*.

Druhá část sborníku je věnována etymologii. – **I. M. Železnáková** spojuje ukrajinské dialektické *hlyfa* „hora se strmými úbočími“, „vrchol hory (ostrý, špičatý)“ se sthn. *gleif* „svahovité nerovné místo“. Vychází z historických pramenů, které dokládají germánský vliv v Karpatech. – **O. I. Iliadi** vykládá karpatská nářeční toponyma a hydronyma *Surduk*, *Surduki* v souvislosti se srb. dial. apelativem *surduk* „soutěska, rokle“, pokládaným za turcismus. Autor však pro srbské slovo vychází z psl. **sъrdukъ*. – Pro srb. apelativum *blězga* „hlupák, ťulpas, hňup“ rekonstruuje psl. dial. **belzъga* (< ie. **b(h)el-* „nadouvat se, tloustnout“). Jinak *blězga* vykládá Skok 1, 174 (< psl. *blesti*). – Rcsl. *slaga* „prut (k bití, šlehání)“ spojuje se str. *sohyga*, *soliga* a s některými ruskými dial. toponymy; vychází z psl. **sъl-*, **sol-*, trám, zahnutý, nerovný předmět“. – Polemizovat se dá s výkladem č. dial. *glgon*, *glgoň* „člověk nepejný, lakomec“ (Kott 10, 75), které je jako psl. dial. **gъlgonъ*, *gъlgonъ* spojováno s ie. **gel-* „něco mačkat, tisknout; hruška aj.“. V českých dialektech je i *glgoň* „žrout“ (Kott 9, 58), *glgoň* „kůň, jemuž při pití v hrdle glgá“ (Kott 8, 92), *glgáň* „kdo rád glgá, opilec“ (Kott 6, 253), vše (včetně *glgoň* „lakomec“) od onomatopoického *glgat'* „hltavě pít“ (v. např. Machek 1968, 150). – **O. P. Karpenko** se věnuje r. dial. *brylá*, *brilá* „svislé pysky (např. u psa)“, které spolu s b. dial. *barla*, *bъrla* „ryba“, „velké rty“, „žena s velkými rty“ označuje jako rusko-bulharskou izoglosu. – **R. M. Kozlovová** (*Minsk*) přehledně podává etymologii psl. **Sъrm-/sъrm-* (< ie. **ser-*, „téci“), od něhož je známé etnonymum *Sarmati*, ale i množství hydronym, toponym, oikonym a apelativ ve slovanských i v jiných indoevropských jazycích. – **V. P. Šul'hač** uvádí několik etymologických postřehů. Ukr. dial. (bojkov.) *rokynja* „osud“ (< psl. **rokynъ*) spojuje s psl. **rekti* „řící“. – Pro ukr. dial. *lukán'* „nížina porostlá travou“ (< **lōka* „záliv, bažina“) a další příbuzná slova rekonstruuje psl. **lōkanъ*, **lōkanъ*. Mezi příbuzná slova řadí i r. dial. *lukán'ka* „lživý čert“, které do ruštiny expandovalo z csl. (tam z psl. **lōka* „lest, úklady“, které má s **lōka* „záliv“ společný ie. kořen **lenk-* „ohýbat“). – Průhledně ukr. dial. *rukojátyj* „nenechavý, náchylný ke krádeži“ uvádí jako psl. dialektismus (**rōkoetъjъ*) s příbuzným psl. kompozitem **rōkojъma*. – Ukr. dial. *žévzyk* „vrabec“ a příbuzná apelativa označující nejčastěji neposedné, živé dítě nebo mladého člověka spojuje pod psl. **žьlgnōiti*. Může však jít o onomatopoické slovo, podobně jako je tomu u r. *žíželica* „střevlík“, č. *žížala* „dešťovka“, stč. *žížela*, *žížala* „hmyz, mravenec, ještěř, plaz“, hromadné dial. *žížel*, *žoužel* i o lidech, se společným významem „něco neustále se pohybujícího“, které Vasmer i Machek spojují s ruským onomatopoickým *žuzžát'* „monotonně hučet, hrčēt, pohybovat se“. – U ukr. dial. (bojk.) *žmúdy* pl. „ženské vlasy v koutech na hlavě, které se těžko češou“ (< psl. **žeti*) uvádí korelativní br. dial. *žmýndit'* „sbíhat se“ (< psl. **žьmōditi*). – Ukr. dial. *cúndry* „hadry, cáry“ spojuje s ukrajinským příjmením *Celdra*; pro obojí vychází (s odkazem na Kozlovovou, Slavjanskaja hramimija 3, s. 199–205) z psl. **čьldb*. – U ukr. dial. *bébech* „střevo“ odmítá výklad ukrajinského etymologického slovníku z psl. **bab-* „nadouvat se, nadýmat se“. *Bébech*, častěji v pl. *bébechi* má za sekundární k původnímu **bъlbechъ*, které se uchovalo v br. dial. *běl'bechi* „vnitřnosti“, „puchýře“. Psl. tvar odvozuje z ie. **b(h)el-* „nadouvat se“.

Dodatky sborníku tvoří abecední seznamy pomístních jmen ze Lvovské oblasti (S. E. Korolová) a z oblasti Volyňské (S. K. Bohdanová) a abecední seznam příjmení z jedné obce Lvovské oblasti (V. O. Jacij).

Pavla Valčáková
e-mail: valcakova@iach.cz

Актуальные проблемы обучения русскому языку – VII. Masarykova univerzita, Brno 2005, 95 s. ISBN 80–210–3845–4

Настоящий сборник содержит доклады, прочитанные на однодневном семинаре, организованном уже в седьмой раз 11 мая 2005 г. кафедрой русского языка и литературы педагогического факультета Университета им. Т. Г. Масарика в г. Брно. Тема семинара была посвящена актуальным проблемам обучения русскому языку в современных условиях. Сборник содержит 11 статей, которые могут быть отнесены к разным сферам лингвистического и лингводидактического описания.

В начале сборника помещена *Программа выступлений* (с. 1–2). Она представляет собой на самом деле содержание: у каждого выступления указана страница, на которой оно находится.

Автором первой статьи является С. Жажа (Брно). В ней сосредоточено внимание на различном функционировании инфинитива в русском и чешском языках (*Интриги русского и чешского инфинитива*, с. 3–7). Трудно переводимые единицы русского языка на словацкий описывает Й. Сипко (Прешов). Данная проблематика касается области лингвокультурологии. Для таких выражений стали в последнем десятилетии в русском языкознании употребляться понятия как „лингвокультуремы“ или „прецедентные феномены“ (*Этнокультурные путицизмы в современном русском языке*, с. 8–22). Задача некоторых языковых единиц заключается в поддержании контакта между коммуникантами или в формировании определенного способа восприятия передаваемой информации. Такими единицами в современном польском языке является *rozumiesz* в неофициальной ситуации и его официальные варианты – *rozumie pan / pani*. Их русские и чешские варианты разбирает А. Харциарек (Катовице). Эти единицы он называет вводно-контактными словами (*К вопросу о вводно-контактном слове „rozumiesz“ и его русских и чешских эквивалентах*, с. 23–33). С проблематикой подготовки переводчиков в словацких вузах знакомит читателя Я. Опалкова (Прешов). В статье подчеркивается, что одной из областей, с которой переводчик должен на практике справиться, является работа в суде, и самым распространенным методом обучения переводу – это прежде всего ознакомление с терминологической лексикой данной области, поиск эквивалентных соответствий в языке-цели, освоение грамматических структур письменного текста (*Подготовка официального /судебного/ переводчика в рамках вузовского обучения*, с. 34–41). А. Бранднер (Брно) полагает, что при обучении русскому языку в аудитории будущих филологов-русистов приходится иногда сталкиваться с такими фактами, объяснение которых возможно только посредством информации из исторического развития русского языка (*Историческое освещение некоторых явлений звуковой системы русского языка в аудитории будущих филологов-русистов*, с. 42–47). В статье анализируются словоформы, содержащие т. наз. восточнославянское полногласие, им соответствующие формы с церковнославянским неполногласием и их чешские эквиваленты. Проблемы, связанные с обучением русской грамматике в словацких вузах, готовящих будущих филологов-русистов, описывает Л. Гузи (Прешов). Возникшие затруднения он усматривает в том, что на занятиях уступает структуралистическое понятие изложения грамматического материала и предпочтение отдается коммуникативному принципу обучения (*Особенности русского языка в словацкой вузовской аудитории*, с. 48–57). Л. К. Анцигина – Т. А. Кривошева (Омск) объясняют структуру педагогических тестов,